

Tarp savimonės ir kilmės: lietuviškumo konstravimas atsikuriančioje Lietuvoje 1988–1993 m.

DARIUS DAUKŠAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius

El. paštas dariud@yahoo.com

Straipsnyje, remiantis 1988–1993 m. periodika bei LR pilietybės įstatymu, analizuojamos atsikuriančioje Lietuvoje dominavusios nacijos sampratos. Matomos aiškios sąsajos su LR pilietybės įstatyme vartojama *lietuviškos kilmės* kategorija ir periodikoje diskutuota nacijos apibrėžtimis. Teigiama, kad nacijos konstravimo diskurse vyravo ne teritorijos, bet kilmės kriterijus.

Raktažodžiai: Lietuva, pilietybė, išeivija, nacionalizmas

IVADAS

2019 m. gegužės 12 d. įvyks referendumas dėl Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo asmenims, kurie įgijo kitos Europos Sąjungos ar NATO valstybės pilietybę. Apskritai, diskusija dvigubos (daugybinės) pilietybės tema nėra nauja. Šios temos ištakos matomos jau nuo pirmų atsikūrusios Lietuvos egzistavimo dienų ir net anksčiau, kada Lietuva dar tik pradėjo nedrąsiai galvoti apie nepriklausomybę. Kaip ir dabar, taip ir tuomet buvo diskutuojama, ar reikalinga dviguba pilietybė, turint omenyje po pasaulį išsibarsčiusią lietuvišką diasporą (1). Tačiau visų pirma atsikuriančioje Lietuvoje *išeivija* ir nacionaliniai aktyvistai turėjo atsakyti į klausimą: kas esame „mes“ ir kas „jie“. Pilietybės įstatymo analizė ir tuometinės diskusijos žiniasklaidoje padeda atskleisti, kaip vyko skirstymas į „mes“ ir „jie“, kokie buvo pasitelkiami kriterijai ir kokie išsakomi argumentai.

Straipsnio empirinius duomenis sudaro 1988–1993 m. straipsniai lietuviškuose periodiniuose leidiniuose. Tyrimui buvo pasirinkti šie leidiniai: *Atgimimas*, *Lietuvos aidas* ir *Pasaulio lietuvis* (2). Straipsnių atrankos kriterijus buvo etninė / nacionalinė kategorizacija,

- (1) Toliau straipsnyje vartosime terminą *išeiviai*, kadangi jis dažniausiai buvo vartojamas aptariamuoju momentu.
- (2) Pasirinkimą tyrinėti 1988–1993 m. periodiką nulėmė išankstinis nusistatymas, kad būtent tuo metu – atsikuriančios Lietuvos laikotarpiu – vyko intensyvus nacijos konstravimo procesas (apie tai kalba, pvz., Budrytė [4]). Lietuvių poziciją turėjo atspindėti pasirinkti dienraščiai *Atgimimas* (kaip Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio poziciją atspindintis dienraštis) ir *Lietuvos aidas* (kaip valstybinis dienraštis, atstovaujantis Lietuvos Respublikos Aukščiausieji Tarybai ir Ministrų Tarybai; pradėtas leisti 1990 m.). Žurnalas *Pasaulio lietuvis* buvo pasirinktas kaip atstovaujantis Pasaulio lietuvių bendruomenei.

naudojama skirtingose Lietuvos gyventojų ir *išeivių* socialinėse grupėse [žr. plačiau 8; 9; 10]. Šio tyrimo metu pastebėta, kad daug diskusijų žiniasklaidoje buvo skirta naujojo pilietybės įstatymo projekto svarstymui (priimtas 1991 m. gruodžio 5 d., iki tol galiojo 1989 m. pilietybės įstatymas). Daugiausiai diskusijų šioje plotmėje sukėlė klausimas dėl Lietuvos pilietybės suteikimo *išeivijai*, taip pat kriterijai, kuriais vadovaujantis ši pilietybė turėtų būti jiems suteikiama.

Straipsnyje analizuojamas ir LR pilietybės įstatymas, kaip tam tikras kontekstas, iliustruojantis „mes“ ir „jie“ kategorizaciją.

Pasirinktos chronologinės analizuojamos periodikos ribos sutampa su Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio įsteigimu 1988 m., remiantis prielaida, kad kovoje dėl nepriklausomybės elitas mobilizuoja žmones, vadovaudamasis bendromis nacijos idėjomis, kurios priklausomai nuo situacijos gali įgauti įvairiausių pavidalus [3, 141]. Analizė baigiama 1993 m. periodika. Remiamasi Terry'io Iano Bremmerio pastebėjimu, kad sąlyginai iki 1994 m. nacionalistinei retorikai Lietuvoje buvo būdingesnis šūkis „Lietuva lietuviams“ [3, 144], apie 1994 m. jį pakeitė nacionalizmo, kaip pilietinės tautos kūrimo, retorika [7, 171].

Pilietybės įstatymo apžvalgą pradedame nuo 1991 m. gruodžio 5 d., kai jis buvo priimtas, ir baigiame 2002 m. įstatymu, įtvirtinusi dvigubą (daugybinę) pilietybę (3).

PILIETYBĖ IR KATEGORIZACIJA

Visų pirma pilietybę reikia suvokti kaip kategorizaciją – skirstymą į tuos, kurie priklauso valstybei, ir tuos, kurie nepriklauso. Būtent taip pilietybė bus traktuojama šiame straipsnyje. Taigi pilietybė tampa įrankiu apibrėžiant, kas yra „mes“ (piliečiai) ir „kiti“ (ne piliečiai).

Kitas svarbus momentas – pilietybę galima įsivaizduoti kaip jungtį tarp valstybės, jos teritorijos ir žmonių (piliečių) [16, 95]. Pilietybė atlieka integracinį, žmones telkiantį vaidmenį, sukuria bendrumą per įsivaizduojamą priklausymą nacijai (tautai) [6, 2]. Šiuo požiūriu nacija, valstybė ir identitetas atrodo yra nuoseklus ir aiškus sąvokų derinys, kurį sujungia vienas bendras vardiklis – teritorija [17, 16].

Tačiau kyla klausimas, o jeigu „mes“ siekiama apibrėžti neteritoriškai, t. y. įtraukti ir tuos asmenis, kurie fiziškai negyvena valstybės teritorijoje, tačiau vienokiu ar kitokiu būdu matomi kaip „savi“, priklausantys įsivaizduojamai nacijai? Šioje vietoje reikėtų naudoti transnacionalizmo, kaip peržengiančio vienos valstybės teritoriją, ir nacionalizmo, nesiremiančio teritorine nacijos samprata, teorinę prieigą [12]. Transnacionalizmas yra produktyvi arena analizuoti neteritorines sąsąsias su valstybe / valstybėmis sampratas. Transnacionalizmo studijos atveria naujus matymo kampus, kurie kvestionuoja teritorinę nacionalinę valstybę ir vyraujančią nacionalizmo sampratą [12, 178]. „Trans“ nurodo į perėjimą, buvimą skirtingose valstybėse, nacijose, kultūrose ir geografijoje [13, 2]. Remiantis Benedictu Andersonu [2], kuris kalba apie naciją kaip įsivaizduojamą bendruomenę, galima įsivaizduoti *išeivius* kaip priklausančius nacijai, nepaisant fakto, kad fiziškai jie yra kitos valstybės teritorijoje.

Transnacionalizmui būdingas siekis atsakyti „metodologinio nacionalizmo“ [37], kuris vadovaujasi požiūriu, kad nacija – valstybė – visuomenė yra natūrali socialinė ir politinė modernaus pasaulio egzistavimo forma [37, 301]. Šia prasme valstybės teritorija ir joje gyvenantys žmonės yra matomi kaip natūraliai susiję, o migracija, kada žmonės peržengia vienos nacionalinės valstybės teritoriją, kvestionuoja pastarąjį „natūralų“ ryšį [14].

(3) Dėl ribotos straipsnio apimties nekalbama apie pilietybės įstatymo raidą po 2006 m. lapkričio 13 d. Konstitucinio Teismo išaiškinimo, nurodančio, kad Lietuvos Respublikos pilietis kartu gali būti ir kitos valstybės pilietis tik atskirais įstatymo numatytais atvejais, o tokie atvejai gali būti tik labai reti.

LIETUVIŠKOS PILIETYBĖS RAIDA

1991 m. buvo parengta pirmoji po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo pilietybės įstatymo redakcija [23]. Iki tol galiojo 1989 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos pilietybės įstatymas [19] (4). Nuo 1991 m. iki pat šių dienų vyksta debatai apie tai, ar lietuviams (kilmės prasme) turėtų būti suteikta išskirtinė galimybė gauti Lietuvos pilietybę (5). Šių diskusijų pasekme būtų galima įvardyti dvigubos pilietybės (6) įteisinimą 2002 m. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatyme [22].

Pabandydime parodyti, kaip etninis kriterijus, t. y. skirstymas į „mes“ ir „jie“, yra suprantamas Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymuose. Šia prasme yra svarbu, kaip valstybės institucijų lygmeniu yra konstruojama nacionalumo / etniškumo samprata ir kaip ji

-
- (4) 1989 m. pilietybės įstatyme [19] nėra kalbama apie galimybę turėti Lietuvos pilietybę emigravusiems iš Lietuvos iki 1940 m. birželio 15 d., kalbama tik apie nuolat gyvenančius Lietuvos TSR teritorijoje (1 straipsnio 1 dalis). Atkūrus Lietuvos Respubliką, 1989 metų įstatymą pakeitė 1991 metų Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas [23], kuriame numatyta galimybė atkurti Lietuvos pilietybę visiems ją turėjusiems iki 1940 m. birželio 15 d. su sąlyga, jeigu asmenys atsisako turimos kitos valstybės pilietybės. Taip pat šiame įstatyme numatyta neterminuotai išsaugoti teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę lietuvių kilmės asmenims (17 straipsnis, 3 dalis); pagal įstatymo 18 straipsnį šie asmenys įgyvendina teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę, kai atsisako turimos kitos valstybės pilietybės, persikelia nuolat gyventi į Lietuvą ir prisiekia Lietuvos Respublikai. 2002 m. rugsėjo 17 d. paskelbiamas naujas pilietybės įstatymas [22]. Viena svarbiausių naujovių, įteisintų šiame įstatyme, yra galimybė *lietuvių kilmės* asmeniui išsaugoti Lietuvos pilietybę įgijus kitos valstybės pilietybę (18 str. 2 dalis, 2 punktas). Iš esmės tai reiškė dvigubos pilietybės įteisinimą (ši nuostata lieti ne tik lietuvių kilmės asmenis, bet ir asmenis, iki 1940 m. birželio 15 d. turėjusius Lietuvos pilietybę, bei jų vaikus, vaikaičius ir provaikaičius, jeigu jie nerepatrijavo iš Lietuvos) (18 str. 2 dalis, 1 punktas). 2006 m. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas lapkričio 13 d. nutarimu konstatavo, „jog nustatydamas Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo pagrindus ir reguliuodamas pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies reikalavimo, kad Lietuvos Respublikos pilietis kartu gali būti ir kitos valstybės pilietis tik atskirais įstatymo numatytais atvejais; tokie įstatymo numatyti atvejai gali būti tik labai reti (atskiri), išimtiniai, o ne paplitę“ [20].
 - (5) Tikslumo dėlei reikėtų pasakyti, kad Lietuvos 1989 m. pilietybės įstatyme buvo numatyta suteikti pilietybę visiems nuolat gyvenantiems Lietuvoje (įstatyme yra išskiriamos šios grupės žmonių: 1) asmenys, kurie iki 1940 m. birželio 15 d. buvo Lietuvos piliečiai, taip pat jų vaikai ir vaikaičiai, nuolat gyvenantys Lietuvos teritorijoje (1 straipsnis, 1 punktas); 2) asmenys, kurie nuolatos gyveno Lietuvos teritorijoje ir yra čia gimę, taip pat bent vienas iš tėvų ar seneliai yra gimę Lietuvoje ir nėra kitos valstybės piliečiai (1 straipsnis, 2 punktas). Kiti asmenys, legaliai gyvenantys Lietuvos teritorijoje, per dvejus metus turėjo apsispręsti dėl pilietybės (1 straipsnis, 3 dalis). Trumpai tariant, šiame pilietybės įstatyme buvo įtvirtintas *jus soli* principas. O atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę ir paskelbus naują pilietybės įstatymą 1991 m. gruodžio 5 d., automatinės pilietybės suteikimas buvo panaikintas (išskyrus tiems asmenims, kurie iki 1940 m. birželio 15 d. turėjo Lietuvos Respublikos pilietybę, taip pat jų vaikams ir vaikaičiams; taip pat asmenims, kurie 1919–1940 m. birželio 15 d. gyveno dabartinės Lietuvos Respublikos teritorijoje, ir jų vaikams ir vaikaičiams, jeigu neįgijo kitos valstybės pilietybės (1 str. 1 ir 2 dalys). Kadangi Lietuva paneigė neteisėtą okupaciją, tai logiška, kad ji pilietybės įstatymu pripažino pilietybę visiems iki okupacijos 1940 m. birželio 15 d. turėjusiems Lietuvos pilietybę ir legaliai Lietuvos teritorijoje gyvenusiems asmenims (visi gyvenę Lietuvoje po Lietuvos okupacijos turėjo galimybę tapti jos piliečiais pagal 1989 m. įstatymą).
 - (6) Sąvokos dviguba pilietybė nėra 2002 m. rugsėjo 17 d. pilietybės įstatyme; jame kalbama, kad lietuvių kilmės asmuo nepraranda Lietuvos pilietybės, jeigu įgyja kitos valstybės pilietybę (18 str. 2 dalis, 2 punktas) (tikslumo dėlei reikėtų pažymėti, kad pagal šį įstatymą, priėmę kitos valstybės pilietybę, Lietuvos Respublikos pilietybės nepraranda ir tie asmenys, jų vaikai ir vaikaičiai, kurie iki 1940 m. birželio 15 d. turėjo Lietuvos pilietybę su sąlyga, jeigu jie nerepatrijavo (18 str. 2 dalis, 1 punktas).

taikoma praktikoje, nustatant, kas yra Lietuvos pilietis. Būtent sąvokai *lietuvių kilmės asmuo* ir jos taikymo praktikai skirtas pagrindinis dėmesys šioje straipsnio dalyje.

LITUOVOS PILIETYBĖS ĮSTATYMAS: „MES“ IR „JIE“

Sąvoka *lietuvių kilmės asmuo* yra 1991 m. [23] ir 2002 m. [22] pilietybės įstatymuose. 1991 m. įstatyme ši sąvoka buvo adresuota tiems, kurie neturėjo Lietuvos pilietybės iki 1940 m. birželio 15 dienos. Tokiems asmenims buvo suteikta teisė į Lietuvos pilietybės išsaugojimą ir ji galėjo būti įgyvendinama, jei asmuo atsisako turimos kitos valstybės pilietybės, persikelia nuolat gyventi į Lietuvą bei prisiekia Lietuvos Respublikai. Pagal 2002 m. pilietybės įstatymą *lietuvių kilmės asmenims* jau netaikomi reikalavimai atsisakyti kitos valstybės pilietybės ir nėra reikalavimo persikelti gyventi į Lietuvą.

Taigi 1991 m. gruodžio 5 d. pilietybės įstatyme [23], pakeitusiame iki tol galiojusį 1989 m. pilietybės įstatymą [22], buvo įrašyta *lietuvių kilmės asmens* sąvoka, tačiau ji nebuvo apibrėžta. Jos apibrėžimas ir apskritai *išėivijos* klausimas tapo centrinis diskutuojant, kas turi būti Lietuvos piliečiais [10]. Buvo teikiamos ir priimamos įvairios įstatymo pataisos ir keitimai. 1994 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarime [24] buvo apibrėžta sąvoka *lietuvių kilmės asmuo*: „Lietuvių kilmės asmenimis laikomi asmenys, kurių tėvai arba vienas iš tėvų yra lietuviai ir jeigu šie asmenys ar jų tėvai (vienas iš tėvų) Lietuvoje ar kitose valstybėse nėra pasinaudoję jokiais teisėmis, susijusiomis su kita tautybe, ir valstybėse, kurių pilietybę jie yra įgiję, nėra laikomi kitos tautybės asmenimis“ [24]. Po metų ši sąvoka dar buvo tikslinama kitame įstatyme [21]: „Lietuvių kilmės asmeniu laikomas asmuo, kurio tėvai ar seneliai arba vienas iš tėvų ar senelių yra lietuviai ir pats asmuo pripažįsta, kad laiko save lietuviu.“ Tuo metu buvo kalbama apie dvejų kategorijų *išėivius*: tuos, kurie iki 1940 m. birželio 15 d. turėjo Lietuvos pilietybę, ir tuos, kurie yra *lietuvių kilmės*, tai yra *etniniai lietuviai*.

Lyginant 1994 m. ir 1995 m. *lietuvių kilmės asmenų* apibrėžimus matyti, kad 1995 m. įstatyme išplėstas *lietuvių kilmės asmenų* ratas. 1994 m. nutarime apibrėžiamos dvi kartos (tėvai, vienas iš tėvų ir vaikai), o 1995 m. įstatyme jau yra trys kartos (seneliai ar vienas iš senelių, tėvai ar vienas iš tėvų ir vaikai). Beveik nepakitęs *lietuvių kilmės asmenų* apibrėžimas išliko ir 2002 m. pilietybės įstatyme [22] (7).

Iš esmės visi pakeitimai pilietybės įstatymuose nuo pat nepriklausomybės paskelbimo iki 2006 m. lapkričio 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimo [20] siekė kuo palankesnės galimybės inkorporuoti *lietuvių kilmės* asmenis, gyvenančius emigracijoje. Ir kaip kulminacinis momentas šiame procese buvo dvigubos pilietybės suteikimas *lietuvių kilmės asmenims*.

Reikia pasakyti, kad Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymai (1991 ir 2002 m.), viena vertus, gali būti traktuojami kaip vieni liberaliausių posovietinėje erdvėje, nes suteikė pilietybę visiems nuolat Lietuvos Respublikos teritorijoje gyvenantiems žmonėms. Kita vertus, *lietuviškos kilmės* kriterijus iliustruoja ir tam tikrą „etninį komponentą“ bendroje politinės nacijos koncepcijoje.

LIEUVIAI AR IŠEIVIAI

Mūsų analizei pasirinktas 1988–1993 m. žiniasklaidos periodas yra ypač tinkamas, nes tuo metu vyko įvairios politinės transformacijos, kurios galiausiai baigėsi Nepriklausomos

(7) Šiame įstatyme lietuvių kilmės asmenys apibrėžiami taip: lietuvių kilmės asmeniu laikomas asmuo, kurio tėvai ar seneliai arba vienas iš tėvų ar senelių yra ar buvo lietuviai ir pats asmuo pripažįsta save lietuviu.

Lietuvos valstybės atkūrimu. Šiuo periodu, kaip pažymi kai kurie mokslininkai [3; 7], vyko „savos“ nacijos konstravimas, kuris neabejotinai turėjo atsispindėti ir to meto periodikoje. Pilietybės įstatymo svarstymas buvo vienas aktyviausių veiksnių, skatinusių diskusijas apie priklausymą nacijai, kitais žodžiais tariant, konstruojant „mes“ ir „jie“ dichotomiją. *Išėivija* šioje diskusijoje užėmė centrinį vaidmenį, kaip siekianti būti neatskirta nuo Lietuvoje vykstančių procesų.

Kaip jau minėjome, pagal 1991 metų pilietybės įstatymą asmenys, turėję Lietuvos pilietybę iki 1940 m. birželio 15 d., ją prarado, jeigu priėmė kitos valstybės pilietybę. Tai reiškė, kad didelė dalis *išėivių*, ypač tie, kurie save laikė politiniais pabėgėliais, neturėjo teisės į Lietuvos Respublikos pilietybę, nebent jie atsisakytų turimos kitos valstybės pilietybės. Ši aplinkybė paskatino debatus tiek Lietuvos, tiek ir *išėivijos* periodikoje apie tai, kuo ir ar skiriasi lietuviai emigracijoje nuo tų, kurie gyveno ir gyvena Lietuvoje. Ši diskusija buvo ypač kontroversiška, turint omeny, kad naujai atsikurianti Lietuvos valstybė rėmėsi tarpukario Lietuvos valstybingumo tęstinumo idėja. Pagal šią idėją, atrodytų logiška, kad Lietuvos pilietybė būtų suteikiama visiems tuometinės Lietuvos piliečiams.

Atlikta 1988–1993 m. periodikos analizė rodo, kad pilietybės įstatymas siekia brėžti aiškia ribą tarp dviejų grupių žmonių, kurie save supranta kaip vieną naciją: lietuvių Lietuvoje ir *išėivių*. Dar daugiau, šis įstatymas išprovokavo nemažai straipsnių apie tai, kas yra „tikri“ ir „ne tikri“ lietuviai. Kaip matyti iš to meto spaudos, šia tema daugiausia rašė Lietuvos politikai, politikos apžvalgininkai ir *išėivijos* atstovai (šiuos neretai reprezentavo mokslininkai, menininkai ir kiti žymūs asmenys).

TARP TERITORIJOS IR SAVIMONĖS

Kaip ir galima tikėtis, *išėiviai* bandė savaip interpretuoti nacijos ir valstybės santykį. Straipsnio pradžioje minėjome, kad nacionalizmo ideologija dažniausiai bando nusakyti priklausymą / nepriklausymą nacijai naudodama teritorijos kategoriją. Tačiau *išėivijos* atveju šis kriterijus nėra tinkamas, nes jie fiziškai negyvena Lietuvos teritorijoje. Turėjo būti kiti kriterijai, kurie apibrėžtų priklausymą nacijai ir nesiremtų teritorija. 1993 m. *Atgimime* buvo publikuoti *išėivijos* mokslininko Tomo Remeikio pamąstymai tautos tema [31]. Šiame straipsnyje mokslininkas pristato nusistovėjusią nacijos sampratą, besiremiančią teritorija; ji apibrėžiama kaip „kaip žmonių grupė, turinti bendrą istorinę patirtį, gyvenamąjį plotą, kalbą, kultūrą, teritoriją“ [31]. *Išėivijai* atstovaujantis mokslininkas teigia, kad dėl pakitusios pasaulio santvarkos tokia samprata yra netinkama ir siūlo naują apibrėžimą: „Šiandien gana realu teigti, kad žmogaus tautinė priklausomybė priklauso ne nuo gyvenamosios vietos, tai – ryšių, komunikacijos, sąmonės padaras. Pagal šią sąvoką tauta yra pasklidusių pasaulyje bendros sąmonės žmonių bendrija“ [31].

Esminis momentas šioje tautos sampratoje yra teritorijos kriterijaus pakeitimas bendra savimone. Vertinant iš šių dienų mokslo pozicijų, galima teigti, kad tai pakankamai originalus nacijos apibrėžimas, kuris iš dalies galėtų būti suprantamas kaip transnacionalizmo teorinė interpretacija. Kaip žinia, transnacionalizmas pabrėžia valstybių teritoriją peržengiantį saistymąsi, paremtą buvimu „čia“ ir „ten“. Kalbant apie neteritoriškai konstruojamą priklausymą nacijai ir valstybei, į akis krenta dar vienas transnacionalizmui priskirtinas elementas – tai šiuolaikinės komunikacijų priemonės. Apie tai kalbama toliau pateikiamoje straipsnio ištraukoje. „Nebežiūrėkim į užsieniuose gyvenančius lietuvius devynioliktojo ar dvidešimtojo amžiaus pradžios akimis, kada <...> dėl geografinių tolybių ir komunikacijos sunkumų maždaug ir dingdavo iš savo tautinės bendruomenės tėvynėje. Dabar jau kitaip.

Dabar gausiai cirkuliuoja knygos, visokia spauda, radijas, televizija; telefonai, faksai, išplitęs turizmas. Kas nori, tas nuolat gali būti ir būna artimiausiuose sąlyčiuose su savo tautos kamienu, jį pažįsta, žino, ko jam reikia. Nebėra to senojo „išėiviškumo“. Egzistuoja tas pats dvasinis, politinis, ekonominis ir dargi psichologinis vienas tautos ir valstybės kūnas“ [30].

Šios mintys primena transnacionalizmo teorinę perspektyvą, kuri pabrėžia, kad šiuolaikinės komunikacijų priemonės yra vienas esmingiausių veiksnių, prisidedančių prie valstybės-nacijos *nuteritorinimo*. Teorinėje transnacionalizmo literatūroje kalbama, kad šiuolaikinės komunikacijų priemonės iš esmės prisidėjo prie pakitusio migrantų ir valstybės santykio konstravimo. Medija priemonės, taip pat pagerėjusios susisiekiimo priemonės leidžia migrantams palaikyti intensyvius transnacionalinius ryšius tarp kilmės ir gyvenamosios(-ųjų) šalies [11; 36]. Thomas Eriksenas [11] savo straipsnyje pabrėžia ryšį tarp interneto naudojimo ir diasporos / migrantų mobilizacijos, kiti autoriai labiau akcentuoja socialinius pokyčius, kuriuos nulemia pigus telefono ryšys. Štai Stevenas Vertovecas teigia: „Pigūs telefono skambučiai stipriai ir daugiaplaniai paveikė transnacionalines bendruomenes. Viena svarbiausių transnacionalinių praktikų, tiesiogiai veikianti migrantų gyvenimą, yra plati galimybė skambinti savo šeimos nariams. Ankstesniais laikais migrantai už pokalbius mokėdavo labai brangiai arba galėjo naudotis lėtomis pašto paslaugomis, o dabar gali bendrauti su savo šeimomis užsienyje nuolat ar net kasdien. Be jokios abejonės, tai turi įtakos jų bendruomeniniam gyvenimui, santykiams tarp kartų ir lyčių, religinei ir kultūrinei praktikai, ekonominei veiklai tiek siunčiančiose šalyse, tiek ir priimančiose. Pigūs skambučiai yra tarsi socialiniai klijai, jungiantys socialines formacijas visame žemės rutulyje“ [35].

S. Vertoveco apibūdintas komunikacijų poveikis migrantų bendruomenėms tarsi pratęsia ir iš dalies atkartoja mūsų aptartą pavyzdį iš 1993 m. *Atgimimo*. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuos tekstus skiria daugiau nei dešimt metų, 1993 m. apie transnacionalizmą socialiniuose moksluose dar tik pradėta kalbėti.

Kaip jau buvo užsiminta straipsnio pradžioje, ankstyvajame atkurtos Lietuvos laikotarpyje dominavo monoetninės, teritorija grindžiamos, tautos samprata, kurią stipriai veikė Sąjūdis [7, 171]. 1990 m. Sąjūdžio priimtos tautinės politikos nuostatos, publikotos ir *Atgimime*, pateikia tik teritorinę nacijos sampratą, susieja naciją su etnine teritorija: „Lietuvių tauta sukūrė ir daugelį šimtmečių atkakliai gynė Lietuvos valstybę. Lietuva – etninė lietuvių žemė, vienintelė vieta pasaulyje lietuvių tautai laisvai gyventi ir visapusiškai reikštis. Lietuvių tauta turi neginčytiną teisę atkurti Lietuvos valstybinę nepriklausomybę, pasirinkti politinę santvarką ir laiduoti palankias sąlygas lietuvių kalbos ir kultūros ugdymui“ [18].

Sąjūdis, brėždamas tautinės politikos kryptį, teritoriją mato kaip neišvengiamą ir būtiną sąlygą nacijos plėtotei. Ir tai atrodytų visiškai logiškas nacionalizmo teorijų paaiškinamas reiškinys, kai siekiama sujungti teritoriją ir žmones, nurodant, kad tai ne bet kokia teritorija, o etninė. O štai savimonė, apie kurią kalbėjo *išėiviai*, visiškai nesulaukia reakcijos iš lietuvių Lietuvoje.

Iš kitos pusės, negalima teigti, kad *lietuviai* Lietuvoje apsiribojo vien tokia teritorine nacijos ir valstybės samprata. Tiksliau, atsižvelgdami į *išėivijos* pageidavimą turėti Lietuvos Respublikos pilietybę bei įsilieti į politinį Lietuvos gyvenimą, bandė ieškoti kompromisinių nacijos ir jos priklausymo valstybei sampratų. Aloyzas Sakalas savo straipsnyje [32] pateikia Lietuvos socialdemokratų poziciją *išėivijos* atžvilgiu. Jis pabrėžia, kad *išėivija* yra „<...> neatskiriama mūsų politinės bendruomenės dalis“ ir „esame

viena, vientisa tauta“ [32]. Ir nors nekalbama apie teritoriją, iš šios sampratos aišku, kad *tauta* čia suprantama ne tik kaip vienoje teritorijoje gyvenanti, bet ir *tauta*, kuri gyvena už valstybės teritorijos.

Be teritorijos ir nacijos sąsajų aiškinimo, minėto laikotarpio periodikoje buvo gvildinamas ir *lietuvybės* klausimas, kaip matysime vėliau, tiesiogiai besisiejantis su LR pilietybės įstatymu. *Lietuvybė* (8), remiantis Pasaulio lietuvių bendruomenės apibrėžimu (9), 1992 m. pateiktu *Pasaulio lietuvyje* [28], yra suprantama kaip: „<...> išlaikymas tarp ir už Lietuvos valstybės gyvenančių tautiečių lietuviybės, kurią sudaro lietuvių kalba, būdas, kultūra, papročiai, tradicijos“ [28]. Pagal tokį apibrėžimą *lietuvybė* atitinka kituose straipsniuose, pvz., A. Adomėno, pateikiamą *tautų* jungiančių kriterijų apibūdinimą: „<...> kalba, religija, kultūra, papročiai bei savas tautinis menas ir dar daug kas“ [1].

Iš visų paminėtų „tautos elementų“ daugiausiai dėmesio analizuojamuose straipsniuose skiriama kalbai, o apie kitus kalbama retai. Kalba dažniausiai minima kaip svarbiausias *lietuvybę* išlaikantis komponentas. Kalbos reikšmė nacionalinei vienybei išsaugoti yra aiškiai deklaruojama Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovų pareiškimuose, pvz.: „... tautiškai išsilaikyti ar savos tautos krašte, ar jos išeivijoje kertinis akmuo yra jos kalba. Ir visos mokslu grindžiamos teorijos rodo, kad bet kurios tautos narys nutausta, kai pamiršta savo tautos kalbą. Iš tos teorijos išimtis nesame nė mes, lietuviškoji išeivija“ [25].

Kita vertus, ne viename straipsnyje pabrėžiama, kad gyvenimas ne Lietuvoje vertė permąstyti, ar kalba gali būti grindžiama nacijos vienybė. Nagrinėjamoje spaudoje teko aptikti pasisakymų, kurie visiškai ignoruoja kalbą kaip *lietuvybės* elementą. Pavyzdžiui, straipsnyje „Tiltas, jungiąs tautiečius“ apie Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centro, turėsiančio vienyti pasaulio lietuvius, įsteigimą rašoma: „Turime suvokti, kad esame viena tauta, nesvarbu, kurioje šalyje gyvename ir kokia kalba kalbame“ [34]. Taigi kalba nėra pagrindinis *lietuvybės* elementas, galima būti lietuviu ir nemokant lietuvių kalbos.

1988–1993 m. diskurse teritorija yra eliminuota (su kai kuriomis išimtimis, pavyzdžiui, Sąjūdžio 1990 m. priimtose tautinės politikos nuostatose esanti Lietuvos, kaip etninės žemės, samprata). Taigi *lietuvybė* buvo konstruojama siekiant parodyti, jog teritorija nėra svarbus elementas, nusakantis priklausymą nacijai. Jeigu kalba, teritorija ir kiti apibūdinanti elementai negarantuoja nacionalinės vienybės, logiška, kad turėtų būti kažkokie kiti kertiniai kriterijai, leidžiantys nusakyti nacijos bendrumą. Ir tai yra *lietuviška kilmė* ir *savimonė*. Kaip matyti iš toliau pateiktos citatos, kurioje kalbama apie lygias galimybes gauti Lietuvos pilietybę tiek *išeivijai*, tiek Lietuvoje gyvenantiems žmonėms, lietuvių nacija suprantama kaip sambūvis, paremtas bendra *savimone* ir bendra *kilme*: „Lietuvių tautą sudaro bendros tautinės sąmonės lietuvių kilmės žmonės. Todėl pilietybės, nuosavybės ir žmogaus teisių požiūriu jie yra lygūs, kad ir kur gyventų“ [27].

Šis lietuvių tautos apibrėžimas daugeliu aspektų sutampa su oficialiu lietuviškos kilmės apibrėžimu Lietuvos Respublikos pilietybės įstatyme, apie kurį jau kalbėjome. Pati *kilmė* čia nedetalizuota, tačiau leidžiama suprasti, kad ne teritorija, ne kalba ir kiti kultūriniai elementai nulemia buvimą lietuviu, o *kilmė* ir *savimonė* pagrindžia „narystę“ nacijoje.

(8) Neretai straipsniuose vartojama *lietuvybės* sąvoka daugeliu aspektų persidengia su *tautiškumo* sąvoka ir dažnai reiškia etninę tautą.

(9) Dėmesys skiriamas ne pačiai sąvokai, kalbama apie *lietuvybės* išsaugojimą po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

Dar kitame *Pasaulio lietuvių* straipsnyje [26] siūlomas „lietuvių“ apibrėžimas (10) kaip principas, kuriuo turėtų vadovautis Lietuvos valstybė, koreguodama 1991 m. Lietuvos pilietybės įstatymą: „Lietuvos pilietis yra kiekvienas nuolat Lietuvoje gyvenantis žmogus ir kiekvienas už jos ribų gyvenantis lietuvis, nepaisant, kada ir kokiomis aplinkybėmis jis būtų iš Lietuvos išvykęs, kada ir kur būtų gimęs, kokios jis būtų kartos, kokios valstybės pilietybę jis turėtų ir kokiam krašte jis gyventų. Lietuvis sąvoka – jo lietuviška kilmė, kraujo giminytė“ [26]. Šis Lietuvos piliečio ir lietuvis sąvokų apibrėžimas beveik atkartoja *lietuviškos kilmės* apibrėžimą 1991 m. ir 2002 m. Lietuvos pilietybės įstatymuose.

Lietuviškos *kilmės* konceptualizavimas yra stipriai susijęs su Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymu (1991 m.). *Lietuviška kilmė* yra matoma kaip vienas iš kriterijų Lietuvos pilietybei gauti. Tačiau įdomu, kad ši nacijos samprata, paremta kilme ir *kraujo giminytė*, kai kuriuose straipsniuose suprantama platesniame Rytų Europos kontekste. Pavyzdžiui, B. Raila, *išeivijos* atstovas, siūlo įteisinti dvigubą pilietybę *lietuvių kilmės* asmenims, remdamasis Rytų Europos kontekstu: „<...> Rytų Europoje labiau galiojo sanguinis (kraujo), o ne tiek gimimo vietos kriterijai“ [29].

Periodikos analizė taip pat atskleidė tam tikros gradacijos būtinybę – nepakanka vien *kilmės* kriterijaus, užtikrinančio priklausymą nacijai, svarbus ir buvimas *tikru – netikru* lietuviu. Antai viename straipsnyje rašoma apie 1993 m. vykusius Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus ir jų metu pasireiškusių nepasitikėjimą *išeivija* (vienas iš kandidatų į prezidento postą buvo *išeivijos* atstovas), kurios atstovai apibūdinami kaip *netikri* lietuviai: „... peršama mintis, kad tikri lietuviai tie, kurie gyveno [Lietuvoje], vargo, kentėjo per tuos 50 nelaisvės metų“ [15]. Ar bendro gyvenimo ir kentėjimo sovietinėje priešpaudoje aspektas leidžia argumentuoti, kad *tikri lietuviai* tie, kurie neišvyko iš Lietuvos? Straipsnio autorius prieštarauja tokiai sampratai: „Gimiau pirmaisiais pokario metais Vokietijoje. Mano tėvai man aiškino, kad jie lietuviai ir aš lietuvis, nors negyvenome Lietuvoje. Savo vaikams tą patį aiškinau. Bet, atrodytų, kad daugeliui Lietuvos gyventojų ne tik aš ir mano vaikai nesame „tikri“ lietuviai, kad tokie nėra net mano tėvai ir jų karta, Lietuvoje išaugę“ [15].

Taigi buvimas lietuviu čia argumentuojamas ne bendru gyvenimu teritorijoje, jis grindžiamas *kilme*, ir *lietuviškumas* suprantamas kaip perduodamas iš kartos į kartą.

Apibendrinant galima pridurti, kad periodikoje pateiktame nacijos apibūdinime teritorija yra beveik eliminuota. Šia prasme teritorija nėra matoma kaip pagrindinis nacijos kūrimosi elementas, nes kalbama apie tai, kokie kriterijai yra svarbūs siekiant sujungti po visą pasaulį išsibarsčiusią naciją. Labiau akcentuojami kalbos, bendros savimonės elementai bei *lietuviška kilmė*.

IŠVADOS

1. Atsikurianti Lietuva XX a. paskutiniajame dešimtmetyje pateikia įdomias ir to laikmečio realijas atitinkančias nacijos sampratas. Pirmieji atsikuriančios Lietuvos metai laikytini nacijos konstravimo laikotarpiu, kai vyko aktyvios savasties paieškos – kas yra „mes“ (atitinkamai ir „jie“) jaunoje Lietuvos valstybėje. Vieni aktyviausių, dalyvavusių nacijos apibrėžimo diskusijoje, buvo lietuviškoji *išeivija*. Pagrindinė diskusinė ašis buvo 1991 m. priimtas pilietybės įstatymas.

(10) Straipsnyje, kurio autorius Bronius Nainys (*Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas*), apžvelgiamos *išeivijoje* gyvenančių lietuvių aktualijos, ypač akcentuojant Lietuvos pilietybės įstatymą ir turto grąžinimo klausimus.

2. LR pilietybės įstatymas gali būti interpretuojamas kaip klasifikacinis įrankis, apibrėžiantis priklausymą nacijai. Nuoseklus *lietuvių kilmės asmenų* sąvokos apibrėžimo tikslinimas įstatyme gali būti interpretuojamas kaip *išėivijos* įtvirtinimas „mes“ kategorijoje.

3. Periodikoje diskutavusi *išėivija* pateikė gana inovatyvią nacijos sampratą, savotiškai interpretuodama nusistovėjusį valstybės ir tautos ryšį. Vietoj nacionalizmo sampratai būdingo valstybės teritorijos sureikšminimo *išėiviai* daugiau buvo linkę priklausymą nacijai apibrėžti bendra savimone ar kalba, tačiau pagrindinis kriterijus, jungiantis Lietuvoje ir užsienyje gyvenančius lietuvius, yra *lietuviška kilmė*.

Gauta 2018 10 01
Priimta 2019 04 10

Literatūra ir šaltiniai

- [1] ADOMĖNAS, Antanas. Mintys mūsų išlikimui. *Pasaulio lietuvis*, 1993, 5, p. 27–28.
- [2] ANDERSON, Benedict. *Įsivaizduojamos bendruomenės: Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- [3] BREMMER, Ian. The Post-Soviet Nations after Independence. *After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States*. Ed. by L. W. Barrington. University of Michigan Press, 2006, p. 141–161.
- [4] BUDRYTĖ, Dovilė. *Taming Nationalism? Political Community Building in the Post-Soviet Baltic States*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2005.
- [5] BURRELL, Kathy. *Moving Lives: Narratives of Nation and Migration among Europeans in Post-War Britain*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2006.
- [6] CASTLES, Stephen; DAVIDSON, Alastair. *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. New York: Palgrave, 2000.
- [7] CLARK, Terry D. Nationalism in Post-Soviet Lithuania: New Approaches for the Nation of “Innocent Sufferers”. *After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States*. Ed. by L. W. Barrington, University of Michigan Press, 2006, p. 162–186.
- [8] DAUKŠAS, Darius. Dominuojantis nacijos, teritorijos ir valstybės diskursas lietuviškoje 1988–1991 m. periodikoje. *Liaudies kultūra*, 2011, 5(140), p. 7–16.
- [9] DAUKŠAS, Darius. Etniškumo konstravimas Lietuvoje: genetika, pilietybė ir kultūra. *Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija*. Red. A. Čepaitienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010, p. 83–104.
- [10] DAUKŠAS, Darius. The Transmission of Ethnicity: Family and State. A Lithuanian Perspective. *Race, Ethnicity and Nation: Perspectives from Kinship and Genetics*. Ed. by P. Wade. Oxford, New York: Berghahn Books, 2007, p. 145–169.
- [11] ERIKSEN, Thomas Hylland. Nationalism and the Internet. *Nations and Nationalism*, 2007, 13(1), p. 1–17.
- [12] ERIKSEN, Thomas Hylland. Ernest Gellner and the Multicultural Mess. *Ernest Gellner & Contemporary Social Thought*. Ed. by S. Malešević, M. Haugaard. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 168–186.
- [13] FITZGERALD, David. *Rethinking the “Local” and “Transnational”: Cross-Border Politics and Hometown Networks in an Immigrant Union*. UC San Diego: Center for Comparative Immigration Studies. 2002. [žiūrėta 2018 09 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.escholarship.org/uc/item/5g04260w>>.
- [14] GARAPICH, Michał P. Odyssean Refugees, Migrants, and Power: Construction of the “Other” and Civic Participation Within the Polish Community in the United Kingdom. *Citizenship, Political*

- Engagement, and Belonging: Immigrants in Europe and the United States*. Ed. by D. Reed-Danahay, C. B. Brettell. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press, 2008, p. 124–143.
- [15] GIRNIUS, Kestutis. Kas tas „tikras“ lietuvis? *Atgimimas*, 1993, 7, p. 3.
- [16] HEATER, Derek. *What is Citizenship?* Padstow, Cornwall: Polity Press, 2002.
- [17] HERB, Guntram H. National Identity and Territory. *Nested Identities*. Ed. by G. H. Herb, D. Kaplan. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1999, p. 9–30.
- [18] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio XI Seimo sesijoje priimtoms LPS Tautinės politikos Lietuvoje principinės nuostatos. *Atgimimas*, 1990, 7, p. 6.
- [19] Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba. LTSR pilietybės įstatymas (1989 lapkričio 3 d. Nr. XI-3329). [žiūrėta 2018 09 02]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18854?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=774f8111-e64c-4358-a8eb-822afa9777fc>>.
- [20] Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos pilietybės. [žiūrėta 2018 09 02]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta222/summary>>.
- [21] Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo pakeitimo ir papildymo (1995 m. spalio 3 d. Nr. I-1053). [žiūrėta 2018 09 02]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21604?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=e0853a17-86e4-40ff-8f6a-1ca919833a33>>.
- [22] Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (2002 m. rugsėjo 17 d. Nr. IX-1078). [žiūrėta 2018 09 02]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.187139?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=10e6842a-9e42-4b10-97d5-9a4ab53555f8>>.
- [23] Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (1991 m. gruodžio 5 d. Nr. I-2072). [žiūrėta 2018 09 02]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2348?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=e3be245b-5b34-468f-a19b-c095d0b77627>>.
- [24] Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos Seimo Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos 1991 m. gruodžio 10 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ pakeitimo ir papildymo (1994 m. liepos 18 d. Nr. I-548). [žiūrėta 2018 09 02]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5900?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=b0533abd-c407-47f5-809a-92db1814bae5>>.
- [25] NAINYS, Bronius. Išeivijai kryžkelėje besidairant. *Pasaulio lietuvis*, 1992, 5, p. 3.
- [26] NAINYS, Bronius. Pilietybė, turto grąžinimas, muitai. *Pasaulio lietuvis*, 1993, 10, p. 5.
- [27] NEMICKAS, Bronius. Išeivija jaučia pareigą. *Atgimimas*, 1993, 25, p. 2.
- [28] Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Valdybos veiklos gairės. *Pasaulio lietuvis*, 1992, 11, p. 2.
- [29] RAILA, Bronys. Gal per išdidus iševio balsas. *Atgimimas*, 1993, 44, p. 9.
- [30] RAILA, Bronys. Trumpa autobiografija: pagaliau tampa „išėvis“. *Atgimimas*, 1993, 13, p. 10.
- [31] REMEIKIS, Tomas. Apie tautos kamieno ir jo atšakų santykius. *Atgimimas*, 1993, 29, p. 14.
- [32] SAKALAS, Aloyzas. Išeivijos vaidmuo atsikuriančios Lietuvos gyvenime. *Atgimimas*, 1993, 46, p. 10.
- [33] SINKEVIČIUS, Vytautas. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
- [34] Tiltas, jungiantis tautiečius. [Pokalbis su Gediminu Kostkevičiumi]. *Atgimimas*, 1990, 15, p. 8.
- [35] VERTOVEC, Steven. Cheap Calls: The Social Glue of Migrant Transnationalism. *Global Networks*, 2004, 4(2), p. 219–224.

[36] VERTOVEC, Steven. *Transnationalism: Key Ideas*. London, New York: Routledge, 2009.

[37] WIMMER, Andreas; GLICK-SCHILLER, Nina. Methodological Nationalism and Beyond: Nation-state Building Migration and the Social Sciences. *Global Networks*, 2002, 2(4), p. 301–334.

DARIUS DAUKŠAS

Between Self-awareness and Descent: Constructing Lithuanian Identity in Re-established Lithuania, 1988–1993

Summary

The early years of the independence of the Lithuanian state in the last decade of the twentieth century witnessed the construction of the nationhood through the evolving definition of “we” and “the other” in the nation. The Lithuanian diaspora took an active part in the discussions of defining one’s belonging to a nation. The core element in the discussion was the Law on Citizenship of the Republic Lithuania of 1991, which could be seen as a tool for classification of the population in defining an individual’s belonging to the nation. In this law, gradual clarification of the notion of the Lithuanian descent could be seen as inclusion of the diaspora in the category of ‘we’ in the general framework of the nationhood. The analysis of media articles of that period gives a vivid picture of the process of the construction of national belonging and reveals quite innovative interpretations of belonging proposed by the diaspora. Lithuanian émigrés questioned the established assumption in nationalist thinking that regarded the territory as the main precondition for belonging to a nation; instead, they suggested definitions of belonging based on common self-awareness, language, and the like, but their main criterion was the Lithuanian descent.

Keywords: Lithuania, citizenship, diaspora, nationalism